

DENETİM TAKDİRLERİNDE NEDEN-SONUÇ DÖNGÜ FARKLILIĞI: KURUMSAL / KİŞİMSEL DENETİM*

IN AUDIT DISCREATION POWER REASON -RESULT DIFFERENCE CYCLE: INSTITUTIONAL / INDIVIDUAL AUDIT

Dr. Ahmet ÜNSAL**

Öz

Kurumsallaşmamış ekonomilerde genellikle denetim takdirlerinde sonuç farklılıklarının esaslan farklılığı, denetimsel yargı çatışmalarını beraberinde getirdiği bir gerçekliktir. O halde bu tür ekonomi ve bunun kurumlarında denetim bir esasın maddi gerekçesi midir? Yoksa standartlara uygunluğun maddi beyanıdır? Muhasebe uygulamaları uygunluk gerekçesi ile farklılaştırılmasına karşın, uygunluk kendi başına bir gerekçe olmayıp, gerekçeden yoksun öznel sonucun ifadesidir. *Denetim takdirlerinde de uygunluğun uygunluğu, doğruluğu ifade etmeyip doğruluğun asgari ölçüsüdür. Bunun yanında bütünlüğün doğruluğu ile eşdeğer de değildir. Uygunluğun uygunluğu ile doğruluğun bütünlüğü arasındaki fark, gerçekte beklenti boşluğu olarak ifade edilen doğruluk boşluğudur.* Bu anlamda yönetim beyanlarının muhasebe standartlarına uygunluğu beyanı üzerinden, denetçinin yönetim beyanlarının doğruluğunun doğruluğu beyanı bir mecazdır. Bu çalışmada nesnel muhasebe kavram, ilke ve standartlarının genel kabul görmesine karşın, subjektif kişimsel uygunluk gerekçeleriyle farklılaştırmaların teorik gerekçesi aranmıştır. Buna göre denetim takdirlerinde kişimsel denetimin nedeni, hukuk sistemlerinin etkin olmaması ile yapılan işlemlerin doğruluk üzerinden yapılmayıp, uygunluk üzerinden yapılmasıdır. Çünkü hukuk sistemi gelişmemiş ülkelerde doğruluğun azami ölçüsü yasaya uygunluk olup, buna paralel olarak denetimin takdirlerinde ise doğruluğun azami ölçüsü standartlara

* Bu çalışma 15-18 EYLÜL 2010 Tarihinde İstanbul'da 2. si gerçekleştirilen BMAC konferansında sunulan "The Reason-Result Cycle Difference Amongs Countries On Audit Quality" adlı çalışmadan geliştirilmiştir.

** Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Muhasebe & Finansman

uygunluk kabul edilebilmektedir. Oysa doğruluk olmadan standartlara ve/veya yasaya uygunluk, doğruluğun asgari ölçüsü olup, tamlık azami ölçüdür.

Anahtar Sözcükler: Muhasebe, denetim, mecaz, Uygunluk, Tamlık, Kurumsallık, Kişimsellik

Abstract

It is fact that audit differences conflict among institutions and Countries. Is core of audit substance over form or form over substance? Not suitable for living a full life likethe same things, with appropriate controls are not equivalent in audit. if All countries were a single country on earth, in a world where the current eligibility criteria, relating to the same place and time accounting / auditing practices would also differ from each other. Although different conformity with accounting practices that reason, “compliance” is not a reason in itself, is a statement of the grounds of lack of results. Appreciate the convenience of the compliance audit, the minimum degree of accuracy is not stated accuracy. Besides, the accuracy of this cohesion is not the equivalent. Compliance with the correctness of the integrity of the compliance difference between the actual accuracy of the expectations gap is expressed as a space. In this sense, compliance with accounting standards, statements of management's declaration on the management of the accuracy of the correct statement is a metaphor. Objective of this study, although accounting concepts, principles and standards generally accepted, for reasons different updates subjective cultural appropriateness of the theoretical justifications were sought. Accordingly, the reason for the low quality of supervision discretion, the absence of effective legal systems, to not make transactions over the accuracy, compliance is made over. Because the legal system in underdeveloped countries, accuracy and legality of the maximum size of the control of the accuracy of recognition is the maximum size eligibility standards. Yet, Standards and / or legality is not the maximum size of accurate. Unlike measure is the minimum of accuracy

Keywords: Accounting, auditing, metaphor, Compliance, Integrity, Institutional, Individual

GİRİŞ

Muhasebe beyanlarının denetlenmiş olmalarının getirdiği yüksek güvenilirlik aynı zamanda yanıltıcı olma riskini de azaltan bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Oysa batan büyük şirketler incelendiğinde hepsinin Kamuhasebe beyanlarının denetimden geçtiği ve olumlu görüşlerle dolu denetim raporlarına sahip olduğu görülebilecektir. Hâlbuki gerçeğin/maddiliğin böyle olmadığı muhasebesel beyanların hata, hile ve deyim yerindeyse “uygun kılıfa uydurma” gibi yanıltıcı bilgilerle dolu olduğu, olması gerekene aykırı olursanmazlıklar ortaya çıktıktan sonra anlaşılmıştır. Nobel ödüllü Akerlof ve Romer’ de (1993) benzer bir tez ile yetersiz muhasebe sistemlerinin, gevşek yasal düzenlemelerin, düşük cezaların kar sağlamak için iflasa bile neden olacağını ileri sürmektedirler (Can, 2010:5-6). Denetimden bahsedilince hep denetimin ister resmi kurum, isterse resmi kurum denetiminde bir kamu görevi olduğuna sıkça vurgu yapılmaktadır. Olması gerekene karşı kamusal, kurumsal ve muhasebesel olursanmazlıklardan (corruption) bahsedilince de hep denetimsel zafiyetler ortaya koyulmakta ve hatta bu olursanmazlıklar “yolsuzluk-usulsüzlüğe” indirgenerek açıklanılmaya çalışılmaktadır. Oysa yolsuzluk-usulsüzlük olumsuz yapılanların analizine imkân vermekte, olumsuz yapılması gereken ancak yapılmayan olursanmazlıkların açıklamasını dışlamaktadır. Gerçekte kamusal, muhasebesel ve denetimsel bozulmaların veya etkinsizliğin birçoğunu niteliksel yapılması gereken ancak yapılmayan işlemler oluşturmaktadır. Ancak ortada bir yapılmış bir işlem tespitinin olmaması, doğruluğun azami şartının yasaya uygunluk kabul edildiği kurumsallaşmamış ülkelerde kamusal ve kurumsal bozulmanın temel nedenlerinden biri olup, sorunlu bir karar alanıdır.

Gerek kamusal, gerek kurumsal ve gerekse muhasebesel olursanmazlıkların birçoğu kurumsal düzeyde yapılmakta, üstelik yapılan uygulamaların gerekçelendirilmeleri de kurumsal prosedürlere uygun olduğuyla veya uygu-

lamanın herkes için aynı düzeyde yapıldığıyla bile gerekçelendirilebilmektedir. Bu durum kurumsal düzeyde olması gerekene aykırı yasal ve kamusal olursamazlıklar gerçekleştirilemez mi? Sorusunu sorgulatmaktadır. Gerçekte kurumda genellikle bireysel hırsızlık, zimmet ve başka bir tarafa bırakılırsa, yapılan işlemler en az birkaç imzadan geçmekte ve bunlarında sürekli kontrolleri yapılmaktadır. Bunlara rağmen birçok prosedürel denetimden geçmiş ve olumlu görüş verilmiş şirketlerin kısa süre sonra değişik sebeplerle sürdürülebilirlikleri sonlandırılmaktadır. Bu durumun en önemli tehlikesi ise, kamusal ve kurumsal sürdürülebilirliğin sağlanmasında kamusal inancı yıkıcı olabilecek boyut da sarsabilmesidir. Bunun yanında esası olmayan prosedürel denetimler bir silah olarak kullanılamaz mı? Kurumsallığı olmayan kişimsel yönetimlerin sürdürülebilirliğinin nedenlerinden biride kişimsel denetim olgusundan destek görmesidir. Sorunun çözümünde tutarlı ve güvenilir tespitler yapılabilmesi kurumsallık bilgisini analize elverişli duruma getirmektedir. Buna göre kurumsal denetimin içinde hem kurumsal denetimi ve hem de olması gerekene aykırı kurumsal olursamazlıkların anlatılması anlam bulaıklığı yarattığı gibi, kurumsallıktan beklenen kamusal faydanın yok edilmektedir. Örneğin İstanbul Menkul Kıymetler Borsası dışında (İMKB) kayıt içi ve dışı finansal kurumsallığın ve hatta kayda kapalı kurumsallığın hakim olduğu Türkiye’de birçok kurum kurumsal yönetime sahip olmayıp, kişimsel yönetime sahiptir.

I.KAMUSAL DENETİM

Devlet ve kamu kavramları yazılı, görsel ve halk arasında sıklıkla birbirinin yerine bilerek ya da bilmeden kullanılabilmektedir. Oysa ikisi birbirinden farklı olup, devlet kavramı yurtiçinde kullanımında bir sistemin ifadesi olup, bu sistemde hem kendini düzenleyen ve hem de kamusal yaşamı düzenleyen mevzuatın ifadesidir. Kamu ise, bu sistemdeki insanları oluşturmaktadır. Devlet sivil, resmi, askeri, özel ve özerk kamu kuruluşlarının devlet otorite ve/veya kamusal yetkisinin paylaşılmasından oluşur. Anayasal ve kurumsal yapılanmada devlet bir güç olup, bu gücün kurumlar arasında önceden belir-

lenmiş esaslara veya anayasaya göre, kurumsal ve anayasal olarak paylaşılması esasına dayanır.

Kavram olarak muhasebe insanın kendisinden ayrı varlıkların sebebini ve bu sebeplerin gerekçelendirilmesidir. Muhasebe bilimi ise, muhasebecinin kendi varlığından ayrı maddi gerçekliklerin soyutlanıp maddeleştirilerek maddileştirilmesi üzerine kurulu bir disiplindir. Muhasebesel olayın maddileştirilmesi önceden üzerinde mutabakat sağlanan muhasebe genel kabulleri üzerine olup, muhasebe belgi (meta information) üreticisi ile muhasebe belgi kullanıcıları arasında ortak iletişim dili muhasebe kavramlarıdır. Devlet ve kamunun muhasebe ve denetimle ilişkisi her ikisinin de genel kabul gören değer ilkelerinin varlığıdır. Bu değerler ise sadece ulusal düzeyde değil uluslar arası düzeyde de ağırlıklı olarak genel kabul görmektedir. Ancak bu bağlar ve bunun kavram, ilkeleri kanunlara aktarımında farklılaşarak kanunları statik bir yapıyı oluşturup, kendi kendine harekete geçen ve karar veren sistemler de değildir. Bu kamu gücünü harekete geçiren uygulama(ma)maya dönüştüren ise kamusal yetki gücüdür. Diğer bir ifadeyle yasa yaşam olup, yaşatmak için vardır. Yoksa yasanın amacı yok etmek olmayıp, yaşamın olmadığı yerde yasada olmaz. Yaşamı nitelikli kılan yasa iradesinin niteliğindeki yüksekliktir.

1.1.Takdir Yetkisi

Denetçi muhasebe belgi kullanıcılarından biri olup, kurum dışındaki diğer kullanıcılardan farklı kılan, uzmanlığa dayalı olarak diğer muhasebesel bilgi kullanıcılarının kullanamadıkları denetim yetkisini ve dolayısıyla takdir yetkisini onlar adına kullanmaktadır. Gerek kamu muhasebe beyanlarında (Financial statments) ve gerekse denetim beyan raporlarında iyi niyet esastır. Muhasebeyi hala teknik bir anlayış gibi gören, muhasebeciyi ise yönetim direktifine tabi olması gereken muhasebeye aykırı muhasebesel olursanmazlıkları uydurtturulmasında bir çalışan olarak gören anlayışın resmi veya özel kamu kurumunda da olsa, kurumsal muhasebe uyguladığını iddiasında bulunulan şirketlerin kurumsallaşmışlığından bahsedilemez. Denetim sadece beyanların

kayıtlarla ve belgelerle uygunluğunu değil, bunun yanında gerçekliğinin ve yerindeliğinin yerinden denemelerle denetimdir. Bunların gerçekleştirilmesinde ilkeler arası ve kurallar arası ilişkilerle gerçekliğin gerekçesine ulaşmada tümlmeler ve nihayet bütünlemeler yapılır. Bu tümlmeler ve bütünlemelerin her aşamasında takdir yetkisi kullanılır. Medeni Kanun'un 4 maddesine göre, "Kanunun takdir yetkisi tanıdığı veya durumun gereklerini ya da haklı sebepleri göz önünde tutmayı emrettiği konularda hâkim, hukuka ve hakkaniyete göre karar verir" "(<http://www.hukuki.net>). Görünürde sadece hâkime tanınan yetki, gerçekte bütün kamu görevlileri için geçerli bir yetkidir. Bunun temel nedenleri;

—Resmi, sivil, askeri, özel ve özerk her bir kamu görevlilerinin devlet otorite ve yetkisini paylaşmaları,

—Devlet yetkisinin kullanılmasından ya da gerektiği gibi kullanılmamasından kaynaklanan, sosyal, hukuki ve cezai sorumluluklarının bulunması,

—Medeni Kanunun 2. maddesindeki herkesin dürüstlük kuralına uyma zorunluluğu,

—Medeni kanunun 3. maddesindeki herkesin pozitif iyi niyet kuralına sahip olması, kanunun kötü niyeti korumayacağını kesinliği,

—Medeni kanunun 6. Maddesindeki pozitif iyi niyeti ve kötü niyetin ispat yükümlülüğü,

Dürüstlüğün ifadesi doğruluk ve tamlik olup, dürüstlüğün sağlanıp sağlanmadığı pozitif iyi niyete bağlıdır. Gerek kamusal gerek kurumsal ve gerekse muhasebesel alanda iyi niyet ya da kötü niyet çatışmaları sıkça yaşanmakta, hırsızlık yapan biri yaptığı hırsızlığın gerekçesini iyi niyetle gerekçelendirebilmekte veya bunun tersi olarak kamusal görevini doğru yapan bir kamu görevlisi kötü niyetle de suçlanabilmektedir. Nedir bu iyi niyet? diye sordüğümüzde öncelikle iynin ve kötünün ne olduğunu ortaya koymamız gerekir. Kamusal yetkiye dayalı iş ve işlemlerde sizin iyniniz bizim iyimizden farklı olabilir veya bölgesel iyi bir başka bölgesel iyiden farklı olabilir. Tek başına bizim iyimizin sizin iyninizden ya da bir başka bölgenin iyisinden farklı olmaları bunların kötü olduğunu mu gösterir? Bunlardan hangisinin iyi ya da kötü olduğunun tespiti için genel geçerliliği, sürekliliği, tutarlılığı ve hatta kamu-

sal genel kabul görüp-görmeyeceğini göre sonuç çıkaracaktır. Diğer bir ifadeyle bireysel ya da grupsal iyi kamusal çıkarı eşlememektedir.

Birçok bilimsel yazıtta niyet meta anlam bilgisinden yoksun, öznel soyutlukların ifadesi olarak kullanılmaktadır. Oysa bu yazıtlarda niyet adı altında anlatılanlar gerçekte alt niyetin ifadesi olup, niyet maddidir. Alt niyet maddilik boyutu gerçekleşmemiş veya dışsallaşmamış henüz içsel olan niyetin ifadesidir. “İyi”yi niyetle tümlemede kullanılan niyet¹ amaç ve amacın gerekçesidir. Niyet amacın gerekçesi olduğu içindir ki muhasebesel raporlarda ve hukuksal karar açıklamalarında maddi gerekçeler yazılmasını gerektirmektedir. Eğer kamuya sunulan kamuhasabe beyanlarının ve hukuksal kararların gerekçeleri yoksa bunlar, gerçekte kamusal yetkisinin etkin ve tam kullanılmamasının maddi delilleridir.

Niyetin ve bunun gerekçesinin maddiliği gerçeği, kullanılmayan gerekçesiz kararlarla kötü sonuçlar yaratılması kötü niyetin ifadesi değildir? Veya kararların gerekçeli olacağı bilgisine rağmen gerekçesiz kararlarla kamusal ya da yargısal kötü sonuç yaratmak kötü niyetin ifadesi değildir? Veya bunların karşına gerekçeden yoksun öznel “ben öyle uygun gördüm” anlayışı uygun niyet kavramını ortaya çıkarmakta değildir? Bu durum ispattan yoksun uygun niyet’te dürüstlüğü ve doğruluğun gerekçesi olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Gerçekte hukuksuzlukların birçoğu uygun niyetle yapılmaktadır. Medeni kanunun 3 maddesinde iyi niyet, “Kanunun iyi niyete hukuki bir sonuç bağladığı durumlarda, asıl olan iyi niyetin varlığıdır. Ancak durumun gereklerine göre kendisinden beklenen özeni göstermeyen kimse iyiniyet iddiasında bulunamaz (<http://www.hukuki.net>). Uygun niyeti iyi niyet gösterme çabaları subjektif olup, objektif iyi niyetin ispatında yetersizdir. Pozitif iyi niyetin ortaya konması ispatına gerektirir. Pozitif iyi niyet ya da kötü niyetin ispat gerekçesi ise, kişinin kendisinden beklenen veya beklenmeyen gerçeğeştirilip gerçekleştirilmediğidir. Yine Medeni Kanunun 6. Maddesine

¹ Türkçede niyet kavramının meta etik anlam bilgisi, kavramın esas felsefesini vermektedir. Buna göre Niyet; Niyet; “ni” kastı, “iye” ise sahipliğin (Türkiye) ifadesi olup, “iyet” bir şeye aittir. Niye? Hangi amaca ait, niçin?; amacın gerekçesi için; çünkü; amacın gerekçesi. Buradan biçim ise şekliğin ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. Kas>t kasmaktan kas kasıt; nedene bağlı gerçekleşmiş sonuçtur.

göre “Kanunda aksine bir hüküm bulunmadıkça, taraflardan her biri, hakkını dayandırdığı olguların varlığını ispatla yükümlüdür ”(<http://www.hukuki.net>).

1.1.1.Mesnetsiz Bağlı-Bağısız Yetki

Bilimsel ve hukuksal yazıtlarda takdir yetkisi bağlı ve bağısız yetki olarak ayrılmaya çalışılsa da, bu ayrımı kendisine nesnel ve rasyonel taban bulmada yetersiz, genel geçerliliği ve tutarlılığı bulunmamaktadır. Takdir yetkisinin kullanılmasında kanun maddesinin olmaması durumunda (bağısız) varlığı, olması durumunda (bağlı) varlığı geçerli bir iddia değildir. Çünkü *Kanun maddeleri olsa bile, bunlar arasından bağlantısız seçimler yapılması, ya da ihmal edilmemesi gereken bazı maddelerin pas geçilmesi yoluyla takdir tasirirlikler ve mesleki yetkinin kusurlu kullanılmasından kaynaklanan yetki yetirirlikleri ortaya çıkarmaktadır.* Takdir yetkisinin kullanılmasında dürüstlük, doğruluk ve pozitif iyi niyeti takdir yetkisinin esasına oturtmaktadır. Medeni kanunun 2. Maddesine göre herkes haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kuralına uymak zorundadır. Bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını hiçbir hukuk sistemi korumaz (<http://www.hukuki.net>).

1.1.2.Uygunluk Yetkisi Mi? Tamlik Yetkisi mi?

Günümüz devletlerinin birçoğu demokratik devlet sistemine sahip olsalar bile, sosyallik düzeyinin yükseklik ya da düşüklüğüne göre uygulama sonuçları da farklılık gösterebilmektedir. Üstelik sosyallik ölçümleri “uygunluk” üzerine kurulu bir ölçümse, bu sosyallik uluslar arası resmiliğe bile kazanılabilecektir. Ancak anayasal ve evrensel değerlerin geçerli olduğu disiplinler ve sistemlerde anayasal bütünlükler kişimsel uygunlukları ret edecektir. Bu durum sosyal sorumluluğun ve sosyal cevap verilebilirliğin geçerli olduğu bir sosyal muhasebe devletinde muhasebe “uygun sosyal ölçümler” üzerine kurulu bir sistem mi? Yoksa “doğru sosyal ölçümler” üzerine kurulu bir sistem mi yapmaktadır.

Bu gerçeklikler içerisinde uygunluk nedir? Sorusunun cevabı ise, nere-

deyse sonucu ve gerekçesi belirli olmayan, göreceli cevapları içermektedir. Buna göre esastan yoksun bize göre sonuçsal uygun olan, size göre uygun olmayabilir. Bunun yanında bir ülke şartlarına uygun olan, diğer ülkelerin şartlarına uygun olmayabilir. Bununla birlikte doğruluk ve tamlik olmaksızın uygunluk, tutarsızlığın ve test edilemezliğin öznel ifadesi olarak kalacaktır. Doğruluk ve tamlik olmaksızın “uygunluk” muhasebenin kurumsallaşmasında ve iletişimin önünde, ortak algıyı engelleyici kuvvetli bir bariyer olarak bulunmaktadır. Muhasebesel, denetimsel ve hatta hukuksal yazıtlarda uygunluk üzerinde genel görüş birliği olmamasına karşın sıklıkla kullanılmaktadır. Oysa uygun denetim ile tam denetimin eşdeğerliliği bulunmamaktadır. İlkinde öznel yargıların ve seçilmiş bilgilerin hâkimiyeti varken, ikincisinde nesnel ve rasyonel yargılar ve bilginin bütünlüğü bulunmaktadır.

1.2.Kurumsal - Kişimsel Denetim Çatışması

Denetim sonuçları olan maddi denetim beyanları ile kurumsal sürdürülebilirlik veya sürdürülemezlik, geri besleme değerlerinin yüksekliği veya düşüklüğü arasındaki tutarlılık /tutarsızlıklar seviyesindeki yükseklikler /düşüklükler yapılan denetimin kurumsal denetim olduğu maddi verisini vermektedir. Kurumsal denetim sadece kuruma ait olan veya olmayan, yapılan veya yapılmayanın denetim olmayıp, kurumsal etkinlik-etkinsizlik, yeterlilik ve yetersizliklerin bilgisine ulaşma sürecidir. Kurumsal denetimin bu gerçeklikleri ve bu gerçekliklere rağmen yapılmamışlıklar veya olmamışlıklar ve bunun yanında sadece yönetimin beyan ettikleri ile bu beyanların kayıtlarının uyumunun denetimi, kurumsal denetimin karşısına kişimsel denetimi çıkarmaktadır. Çünkü yapılan denetimler kurumsal muhasebe denetimi olmayıp, yönetim kişiliğinin beyanlarının uygunluk denetimidir. Her şeyden önce kurumsal muhasebe ve bunun uygulamalarını ortaya çıkaran sebeplerden biri, denetimin genel kabul muhasebe kavram, ilke ve standartlarla bütünlüğü, diğer nedeni ise kişimsel muhasebe uygulamalarında ve denetiminde tecrübe edilen kötü olursanmazlıklardır.

1.2.1.Kurumsal Denetim

Demokratik ülkelerde finansal sistemde esas olan beyandır. Bu beyanların şekli, bir beyanın bir gerçekliğin yerindeliğiyle bütünlüğü iken, bütünlüğün esası dürüstlük ve pozitif iyi niyete bağlı olmasını ifade etmektedir. Beyanlarda kötü niyet ve eksik bildirim hukuk sistemi korumamaktadır. Muhasebesel beyanlarda esasla şeklin birlikte bütünlüğünün gerçekleşmesi durumunda, tabiatıyla muhasebesel, finansal, kurumsal, kamusal şeffaflık sağlanacaktır. Şeffaflık muhasebe kavramlarından tam açıklama kavramının bir sonucu olup, devletin sosyallik düzeyi ile bağlantılıdır. Hukukta olduğu gibi muhasebenin temel kavramları, ilkeleri ve bunların standartları sosyallikten ve medenilikten gelmektedir.

Sosyal, iletişimde genel kabul görmüş kavram ilke ve standartları ifade etmektedir. Sosyal kavram ilke ve standartların genel kabul görmesi, bunlara güvenilirlik kazandırarak sürdürülebilirliğini sağlamakta ve medenileştirmektedir. Çünkü medeniyet, gerek ulusal kamu ve gerekse uluslar arası kamu ile ölçüm eşitliği üzerinde bir standartlaşmadır. Kültür ise ülkeler arası göreceli uygunluk farklılıkları üzerine işleyen bir yapıdır. Medeniyet kültürden beslenmekle birlikte medeniyet ve kültür kavramları birbirine eşdeğer olmayan kavramlardır. Çünkü medeniyetin ileri düzeyde değerler sistemi ve bunların ilke ve standardı varken, kültürde bu standartlar çoğunlukla bulunmamaktadır. Bunun temel nedeni kültürün binlerce parça alt kültürlerden oluşmasından dolayı tek bir kültürün bulunmamasıdır.

Muhasebesel ispatlanabilirliğin sağlanması hakkında bilinirliğin belirliliği ile ilişkili olup, Muhasebesel bilinirliği sağlayan Bilanço ve gelir-gider raporlarıdır. Ünsal (2010) Maliye Bakanlığınca hazırlanan ve yürürlüğe konulan Tekdüzen muhasebe sisteminde kullanılan “Finansal Tablolar” Kamu maliyesinin bilgi ihtiyacının karşılanmasına dönük olup, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)’ na ait şirket istisnaları dışında, kamunun bilgi ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Bu durum muhasebe teorik bilgisi ile pratik bilgisi arasında algılama ve anlamlandırma çatışmalarına da yol açmaktadır. Bu nedenle muhasebe teorik bilgisi ile bütünlüğü sağlamak ve kamuyla bağ-

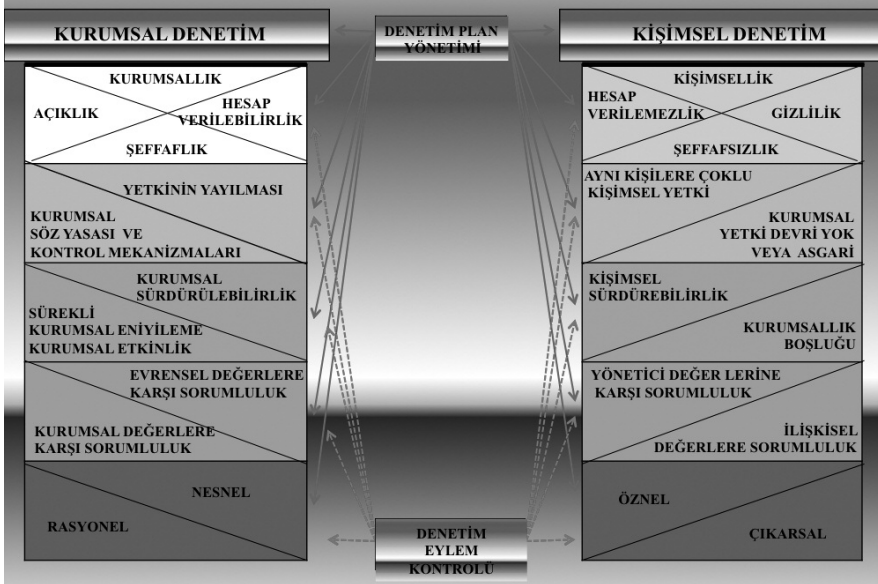
lantısını kurmak için “Kamu-Muhasebe” kavramlarının ortak “mu” yani insan paydasında birleştirilerek finansal Tablolar kavramı yerine “Kamuhasebe Beyanları” (Ünsal, 2010a: 51) kavramı kullanılmıştır. Kamuhasebe beyanları kamuya sunulan bilginin artık kamuya ait olmasından ve bilinirliğinin somutlaşması gerçeğinden hareketle kurumlaşır. Diğer bir ifadeyle muhasebesel işlem sonuçlarının gerekçesinin maddi beyanıdır. Buna göre İMKB’ye tabi şirketler kamuya kamuhasebe beyanı sunmakta, bunun dışındaki şirketler kamuya kamuhasebe beyanı vermeyerek, sadece resmi kamu maliyesine finansal tablo sunmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle diğer özel, özerk, askeri ve sivil kamu kurumlarına bu kamuhasebe beyanlarında bulunulmamaktadır.

1.2.2. Kişimsel Denetim

Eğer bir ekonomide veya kurumda uygulamalar açık bir şekilde uygulanmayıp, zımni bir şekilde uygulanıyor ve kişimsel niteliklere göre kurumsaklı kararlar alınıyorsa, bu tür uygulamaların adı nedir? Diğer bir ifadeyle olağanüstü bir durum olmaksızın, kurumsal ya da kamusal yönetim değişikliği ile yeni yöneticinin şahsında kurumsal veya kamusal algılamalar ve yargılamalar değişiyorsa, bu kurumsal olmayan kişimsel yönetime işaret eder. Kurumsallık, kurumların çevreyle iletişimlerinde iletişim aracı olarak, bilginin paylaşımına verilen olumlu değer ile başlar. İç ve dış hissedarlarla bilginin ve kurumsal değerlerin paylaşımı düzeyinde iletişime girmeyen, kamuyla paylaşması gereken bilgiyi paylaşmayıp saklayan kurumsaklı kılan firmaların kurumsallığından da bahsedilemez. Bu anlamda kurumsallaşma ve kişimselleşme birbirini etkileyen ve birbiriyle ters orantılı işleyen sistemlerdir. Kurumsallaşma düzeyinin arttığını, kurumsaklaşma düzeyinin düşmesinde kendisini gösterecektir (Ünsal, 2010a: 72-73). Kurumsaklılık düzeyi yüksek kurumlarda denetim uygulamaları da yönetim kontrollerinin kontrollerinin kontrolü şekline dönüşmektedir. Bu anlamda kontrolün kontrolü bir denetim olmayıp, yönetimin beyan etmediklerini içermeyen, yönetimin beyanlarının kontrolüne dönüşecektir. Kişimsel kurumların gerçekliğine rağmen kurumsallık denetimleri ve kamusal sistemle bütünleştirilmesi biçimsel uygunluk üzerinden sağlanmakta;

- Esastan yoksun ülke şartlarına uygunluk gerekçe gösterilerek biçimsel düzenlemeler yapılabilmekte,
- Uluslar arası kurumsal ve kamusal bütünleşmenin bilimsel denetiminde, uygunluk ölçütü kıstas aracı olarak kullanılarak bazı bilimsel çalışmalar yapılabilmekte,
- Denetim takdirlerinde yönetim beyanlarının muhasebe ilke ve standartlarına uygunluk denetimi yapılabilmekte.
- Uygunluk denetimleri sonucunda, bazı kurumlar aklanarak güvenilirliksiz güvenlikleri tescil edilebilmekte,
- Uygunluk denetimleri sonucunda bazı kurumlar cezalandırılılabilmektedir.

Şekil 1 Kurumsal / Kişisel Bazlı Denetim Yaklaşımı

Kaynak: Ünsal'dan (2010a) Uyarlanmıştır

Kurumsal yönetiminde esas olan şeffaflık, kamusal değerlere bağlılık, kurumsal sürdürülebilirlik, kurumsal değerlere karşı sorumluluktur. Kurumsal sürdürülebilirliğin yönetim, kontrol ve denetiminde birçok kurum-

da meslek, değerlere ve kurumsal değerlere karşı sorumluluk hâkimken, kurumsal değerlerin resmileştirilmediği kurumlarda ise, yönetici değerlerine ve eğilimlerine karşı sorumluluk karşılık görmektedir. Gizlilik, açıklığın olmadığı, aynı kişiler arasında değişik kurullarda veya komisyonlarda gerçekte merkezi yetkinin hakim olduğu kurumlarda nasıl bir etkin denetimin yapılacağı problem alanı olmakla birlikte, kurumsal etkinliğin veya etkinsizliğin gerçek bilinirlik düzeyinin ortaya çıkarılmasına engel teşkil etmektedir.

II. SOSYAL/ ASOSYAL MUHASEBE YARGISI

Yargı, neden sonuçlar arasında bağ kurmanın ifadesi olup, kurumsal bir ekonomide ve bunun kurumlarında ki neden sonuç ilişkileri ile kurumsallaşmasını tamamlamamış kişimsel bir ekonomide neden sonuç ilişkileri aynı olmayacağı açıktır. Yargı ile çok yakından ilişkili diğer bir kavram irade kavramıdır. Mesleki iradenin serbestçe kullanımı önünde engelleyici bariyerlerin olup olmaması, iradenin doğru kullanımı üzerindeki baskıyı ortaya çıkaracağı gibi, iradenin serbestçe kullanımını destekleyici mekanizmaların bulunması da mesleki iradenin serbestçe ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Nitekim kurumsal veya kurumsallaşmamış bir ekonomide, kurumsal veya kişimsel destek farklılığından dolayı mesleki irade özerkliğinin gerçekleştirilme gerekçeleri ile bunun sonuçları da farklı olacaktır

Klasik muhasebe tanımlamaları, işletme süreçlerindeki finansal olaylara ilişkin bilginin toplanıp, sınıflandırılarak, kaydedilmesini ve işletme içinde yönetime nitelikleri değişik raporlar olarak sunulmasını, işletme dışındaki kamuya ise, finansal tablolar adı altında firmanın faaliyet sonuçlarının ve son duruma ilişkin mali bildirimde bulunmasını ifade etmektedir. Bu tanımlama gerçekte muhasebe tanımlaması olmayıp, kurumsal muhasebe tanımlamasıdır. Bu anlamda ülkelerin muhasebe tecrübelenmeleri bu tanımla bir bütünlük sağlamaktamıdır? Birçok ülkede muhasebe tecrübelendirmeleri çoğunlukla muhasebeyi defter tutan anlayıştan, kurumsal anlayışa geçtiğini söyleyebilmek abartılı iddia olacaktır. Bu gerçeklikler göstermektedir ki muhasebe tanımlamaları genel kabul görmesine karşın, ekonominin kurumsallığı ve şir-

ketin kurumsallığı ve sosyalliğiyle son derece bağlantılıdır. Muhasebe süreçlerine hâkim olmaksızın, yapılan muhasebe uygulamaları geleneksel muhasebede sosyal muhasebe ile örtüşmeyip, bunlar sosyal mecazdır.

Denetim bir ölçümün ifadesi olmasına karşın, denetim sonuçlarının açıklaması olan Kamuhasebe beyanları da bazı ülkelerde ve kurumlarda geri besleme değeri oldukça yüksek, bazılarında ise neredeyse geri besleme değeri bulunmamaktadır. Nitelikli bir denetim çalışması işlevsel sonuç yaratacağı gibi, niteliksiz denetimde işlevsiz sonuçları beraberinde getirir. Nitelikli bir denetime rağmen, işlevsiz sonuçların ortaya çıkması istisnalar hariç pek olası değildir. Her şeyden önce denetim olayların bilgisi hakkındaki bilinirliğin belirlenmesidir. Belirlenen bilinirliklerin yüksekliği denetim risk alanını düşüreceği gibi, hakkında bilinenin güvenilirliğini de artıracaktır. Tabiatıyla finansal olayların bütünlüğü hakkında bilinirlik belirliliğinin düşük olması denetim riskini artıracacağı gibi, güvenilirliği de düşürecektir. Bu durum “risk arttıkça karlılık artar” teori bilgisi, aynı zamanda karlılıkla güvenilirlik arasında ters orantılı bir ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Buna göre, güvenilirlik arttıkça karlılık da düşecektir.

2.1. Denetim Yargı Farklılıkları

Sosyal ölçüm sistemleri üzerine kurulu muhasebenin kavramları ve ilkeleri de yine binlerce yıllık insanlığın ortak birikimidir. Ancak bunların pratiğe geçirilmesinde, “uygunluk ölçütü” gerekçesiyle ülkeden ülkeye, kurumdan kuruma değişen muhasebe uygulamalarının da farklılaşmasına yol açmaktadır. Oysa muhasebe ve denetim kavramları arasında ortak ölçü aracı “uygunluk ölçütü” olmayıp, tam açıklama kavramıdır. Uygunluk kavramı ise, tam açıklama kavramını reddetmektedir. Çünkü tamlık uygunluğu kapsamakla birlikte, uygunluk tamlığı kapsamamaktadır. Diğer bir ifadeyle uygunluk asgariliğin tutarlılığı olup, kıyaslanabilirliği, test edilebilirliği bulunmayan yetkisel öznel kabul edilirlilik eşiğidir. Doğruluk olmadan “uygunluk” içinde bulunduğu ekonomik sosyal, ekonomik, politik sistemden bağımsız olmayıp, içinde bulunduğu sistemle uyumun ifadesidir. Bunun yanında ekonomik, poli-

tik ve sosyal sistemin doğruluğu veya tamlığı konusunda bir açıklama vermemekte, olması gereken muhasebeye aykırı muhasebe olursamazlıklarını (yolsuzluk-usulsüzlük) açığa çıkarmada yetersiz kalmaktadır. Buradaki uyum esnekliğin esnekliklerle bütünleşmesinin ifadesidir.

2.2.1.Mecazi Uygunluk Yargısı

Muhasebe kavramları ve bunun ilkeleri muhasebenin sosyal iletişim dilini oluşturmaktadır. Muhasebe denetimi de tabiatıyla muhasebe kavramları ve bunun ilkeleri üzerinden sosyal iletişimin tam ve doğru kurulup kurulmadığı üzerinedir. Diğer bir ifadeyle muhasebeyle denetimin ortak dili muhasebe kavramları olup, muhasebe denetime tamlik iddiasında bulunmakta, denetimin amacında da tamlığın sınanması bulunmaktadır. Muhasebe kavramlarından tamlik (tam açıklama) kavramının varlığına, uygunluk kavramının yokluğuna rağmen, denetim faaliyeti olan tamlik kavramı ikinci, üçüncü plana atılarak, olmayan uygunluk kavramı test edilmektedir. Bu gerçeklik yapılan faaliyeti bir denetim faaliyetinden de çıkararak, kontrolün kontrolüne dönüştürmektedir. Diğer bir ifadeyle uygunluk kavramı üzerinden dolaylı olarak doğruluk ifade edilmektedir. Uygunluk denetimiyle doğruluk denetiminin aynı olmaması gerçekliği uygunluğu mecazi kılmaktadır. Kontrolün kontrolü ise, adı ne olursa olsun bir denetimin ifadesi olamaz. Çünkü tamlik denetimi olmayıp, önceki uygunlukların uygunluğu olup, bu uygunlukların dışındaki gerçekliklerin denetimini içermeyip dışlamaktadır.

Uygunluk kavramı uluslar arası diller arasında tutarlılığı olmayan ve kıyaslanabilirliğe imkân sağlamayan, kültürel ve kişimsel farklılıkları esasına dayalı öznellik düzeyi yüksek bir kavramdır. Bu kavram neredeyse bütün dillerde göreceli uygunluk olarak kullanılmaktadır. Göreceli uygunlukların çoğul toplamı ise, kontroldür. Oysa kontrol ve denetimin aynı eş değerliliğe sahip olmadıkları da bir gerçekliktir. Çünkü kontrol bir iş veya işlem(ler) yapılırken yürütülen faaliyet olurken, denetim faaliyeti bu iş ve/veya işlemlerden çok sonra yapılan faaliyeti ifade etmektedir. Doğruluk; tamlik, sağlamlık, güvenilirlik, tutarlılık anlamında neredeyse bütün dillerde aynı anlamı

içermektedir. Bu durum uluslar arası iletişimde aynı anlam düzeyine sahip doğruluk (integrity) kavramı dururken, bunun yerine uygunluk “compliance” kavramının tercih edilmesi görecelik farklılıklarını ve hatta uluslar arası iletişimde iletişim çatışmalarını da beraberinde getirmektedir.

Muhasebede iletişimindeki yukarıdaki gerçekliklerin genel kabulü gerçekte, Muhasebe Literatüründeki beklenti boşluğu olarak da ifade edilen boşluğun, sosyal muhasebe iletişim boşluğu olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bilgi kullanıcıları ile bilgi üreticileri arasında muhasebenin iletişim dili muhasebe kavramları olduğu gibi, iletişimsizlik dili ise muhasebe standartlarına göre uygunluk dilidir. Sağlıklı ve doğru bir iletişimi sağlayan, kullanılan dilin sade ve yalın olması yanında, kullanılan kavramlardan herkesin aynı şeyi anlama düzeyine sahip olmasıdır. Bu anlamda muhasebe bilgi kullanıcıları muhasebe standartlarını bilmek zorunda mıdır? Eğer bilmek zorundaysa bu durumda muhasebe bir meslek ya da bilim dalı mıdır? Muhasebenin yüksek düzeyde teknik bilgi ve muhasebe felsefesine sahip olması gerçekliği muhasebeyi bir bilim dalı ve meslek yapmaktadır. Bu gerçekliklerin genel kabulü muhasebe bilgi kullanıcısının hepsinin muhasebe standartlarını bilmesine gerek olmadığını ve muhasebe kavramlarını bilmesinin yeterli olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

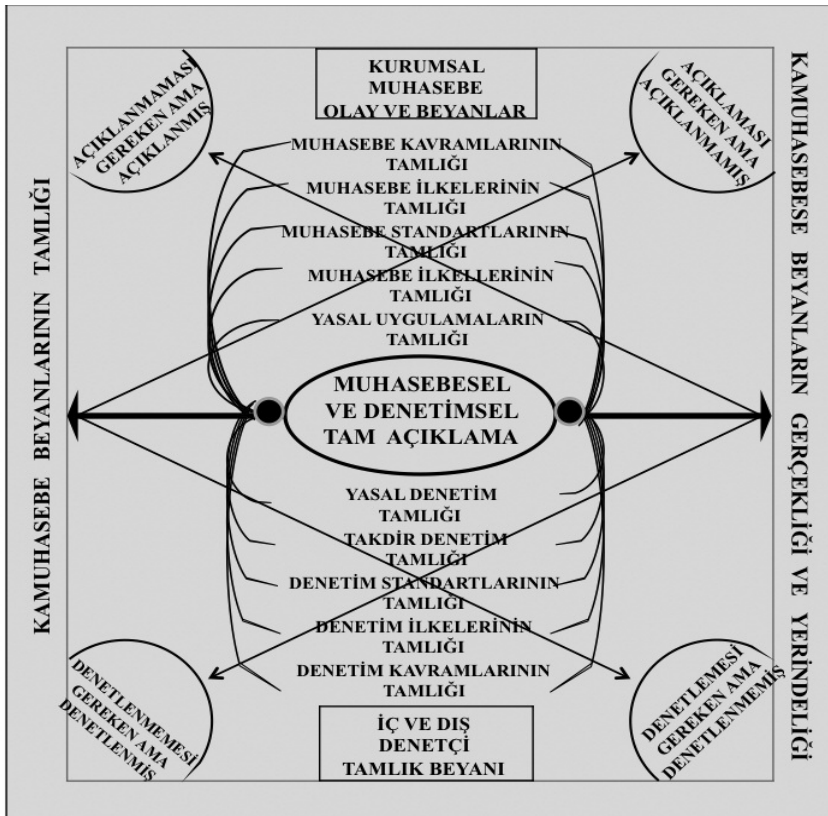
2.2.2.Doğruluk Denetim Yargısı

Doğruluk, hilesizlik, kusursuzluk, şüphesizlik, tutarlılık, güvenilirlik, sağlamlık ve ispatın ifadesidir. Doğruluğun ihtiva ettiği bu kavramların ölçülmesinde kullanılan kavram ise önemlilik kavramıdır. Gerçekte muhasebe doğrulukları önemlilik kavramı ile sağlanmakta olup, muhasebe hile ve yolsuzlukları da önemsizlik üzerinden yürütülmektedir. Önemlilik karar sürecinde önemsiz görülebilecek veya yanlış beyan edilen bir kalemin veya beyanın kamuhasebe beyanlara güvenen ve inanan karar vericilerin kararlarının yönünü değiştirebilecek önem maddiliğidir.

Denetimde tamlık iki aşamada ele alınabilir. Birinci aşamada denetçinin yapacağı denetimin kapsamı belirleyen bilginin türü ile ilgilidir. Diğer bir ifa-

deyle finansal, muhasebesel ve hukuksal olaylar hakkında yorumlar, eleştiriler, raporlar vs ile ilgilidir. Bu aşamada hangi bilgi kaynaklarının bu ihtiyacı başarıyla karşılayacağını ya da ne kadarının bilgi kaynağının kapsamı ile ilgilidir. Bu aşamaya geçilebilmesi için, birinci aşamadan sonra kaynağın beklentileri (Kamusal beklentiler) ve ihtiyacı karşılayıp karşılayamayacağına karar verilebilir. Kaynak üzerinde kapsamla ilgili açıklamaların olması değerlendirmede yardımcı olması açısından önemlidir. Denetçi herhangi bir sonuca varmadan elindeki bilginin tam olduğundan emin olmalıdırlar. Genelde hiç bir bilgi kaynağı tek başına konunun tamamını kapsayamaz. Bu durum birden fazla kaynağa müracaat edilmesini gerektirmektedir(Kurbanoğlu, 2002: 15).

Şekil 2: Muhasebe Ve Denetimde Ortak Tamlık

Tanımlar, önemlilik yargısının çevreleyen koşulların ışığında hem nicel hem de nitel değerlendirmelerin yapılması gerekliliğini kabul eder. Önemli yapıdaki yanlışlıkların ve usulsüzlüklerin ortaya çıkartıldığının mantıklı bir güvencesini sağlayacak bir muhasebesel beyanların denetimini planlamak ve yürütmek denetçinin sorumluluğudur. Nicel önemlilik, ekonomik yapıdadır ve bir olgunun işletmenin finansal performansı üzerindeki etkisine dayanır. Nicel önemlilikte bir olgunun etkisi, temel ölçü olarak kullanılan bir kalemin belli bir yüzdesini veya tutarını aşınca olay yandırıcı belgi (meta misstatement) olarak açıklanır. Nitel önemlilik ise kolaylıkla belirlenebilen maddi ve maddi olmayan olgulardan meydana gelir. Önemliliğin tayin edilmesi tüm ilgili koşulların, nicel ve nitel konular kadar bunların etkileşimlerinin dikkatlice göz önüne alınmasını gerektirir. Önemlilik hakkındaki denetim standartları, önemliliğin ölçülmesi için yeterli resmi kılavuz sağlamamaktadır (Erdoğan, 2006: 112-114).

Bütünlük ile ilgili olarak kaynakta anlaşılması ve izah edilmesi zor eksiklikler olup olmadığı sorgulanmalıdır. Önemli gerçekleri özellikle kapsam dışı bırakan bir bilgi kaynağı aldatıcı olabilir ve kullanıcıları hatalı yönlendirebilir. Tartışmalı bir konu ele alınıyorsa, tüm bakış açılarının ele alınmış olması önemlidir. Sadece belli bir görüş açısı hakkında bilgi edinilmek istendiği durumlar dışında, tek bir görüşü savunan bilgi kaynağıyla yetinmek, hatalı yargılara ulaşmaya sebep olabilir. Eğer tartışmalı bir konu araştırılıyorsa, çok yönlü inceleme yapmak gerekir. Tamlık içeriği ve kapsam ölçütleri birbirlerinin parçası olarak düşünülebilir, içeriğin amaçla bütünlüğü önemlidir. Bunun için de amacın açıkça belirtilmiş ve anlaşılmış olması gereklidir. İçeriğin gerçekleri mi yoksa görüşleri mi yansıttığı çok büyük önem taşır. Görüşleri gerçek gibi yansıtmak yanıltıcıdır (Kurbanoğlu, 2002: 16).

2.2.Önemlilik Farklılıklarının Nedenleri

Önemlilik hakkında denetim standartlarının önemliliğin ölçülebilmesi için yetersiz kalmasının temel nedeni, önemliliğin her bir olay unsurlarının birbirinden genellikle farklı olması ve önemliliği çevreleyen şartların muha-

sebesel olayın özünden ortaya çıkmasıdır. Bu muhasebe veya denetim özünün ortaya çıkarılmasında ise, yerinden denetim ve bunun yanında yerindelik denetimi denetim amacının gerçekleştirilmesinde olumlu veya olumsuz belirleyiciliği yüksektir. Yerindelik denetiminde kendisinden beklenen bir muhasebesel olayın ussal ve fiziksel olarak gerçekleştirilebilirliğinin genel kabul görüp görmeyeceği ve bunun tekrarlanabilirliğinin mümkün olup olmadığıdır.

Bu durum bir örnek maddileştirildiğinde, örneğin bir doktorun bir saatlik bir ameliyatta 100.000 çift eldiven kullandığı beyan edilse dahi bu işlem yerinde değildir. Çünkü olayı çevreleyen şartlar içerisinde bunun gerçekleştirilebilmesi imkânsızdır. Ancak uygunluk denetiminde 100.000 çift eldivenin faturası olması durumunda buna faturayla kullanım beyanı arasındaki tutarlılık uygunluk olup, yerinden denetimi ifade etmediği gibi (gidip görülmemiş) yerindelik denetimi de değildir. Diğer bir ifadeyle kendisini kamusal denetim yetkisi emanet edilen denetçinin, takdir yetkisini taksirli ve yetsirli olarak bozmasını ifade etmektedir. Taksirlilik maddi olayın kendisinden beklenen soyutlama ve soyutlamadaki bozukluğu, yetsirlilik ise denetçinin mesleki yeterliliğinden beklenen mantıklılığı gerçekleştirilmeyen bozukluğun ifadesidir.

Bütünlüğün ortaya konulmasında, önemlilik kavramı takdir yetkisinin kullanımında belirleyiciliği yüksek bir kavramdır. Önemlilik kavramının kullanılmasında bütünlüğü sağlamlaştırıcı önemsizliklerin kullanılması ise takdir yetkisinin taksirliliğidir (kusurlu). Takdir yetkisinin taksirliliği de aşan biçimde sadece şekli sonuç değerlendirmeleri ise tam taksirliliktir. Takdir yetkisi önemlilik düzeyinden bağımsız bir yetki olmadığı gibi, takdirin doğru kullanımını harekete geçiren “önem” algısıdır. Niteliksel önem birçok sistem parçalarının karşılıklı ve karışıklılığı üzerine kurulu olup, bu nedenle yüksek düzeyde takdir algısının varlığını gerektirmektedir. Yüksek düzeyde takdir algısına sahip olunmaması takdir niteliğini de düşüreceği açıktır(Ünsal, 2009a:187).

2.2.1.Biçimsel Önemlilik Nedenleri

Ülkelerarası muhasebe ve denetim farklılıklarına ilişkin yapılan çalışmalar genellikle uygunluk kıyaslamaları şeklinde gerçekleştirilmektedir. Üstelik birçok bilimsel çalışmalarda bile uluslar arası farklılıklar uygunluk kıyaslamalarıyla yapılmaktadır. Bunlarda izlenen yöntemler genellikle; a) Uluslararası uygulamaları kıyaslamaya yönelik anketler, b) Ulusal uygulamaları benzerlik/farklılıklarına göre sınıflandırma, c) Örnek bir ülke grubu için belli faktörleri ele alıp, halka açık Şirketlerin uygulamalarını inceleme, d) Farklı birkaç ülkedeki Şirket hesaplarındaki uygulamaları ele alarak, kıyaslama yapabilmek için gerekli düzenlemelerin neler olduğunu tespit etmedir (Ağca, 2003:1-5).

Uygunluğun öznel bir kavram olması, çıkar çatışmalarını ve tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Buna göre birine uygun olan diğerine uygun olmamakta, ancak bu uygunlukların gerekçelendirmelerinde ise, çoğunlukla yazılı gerekçe kullanılmaktan yani gerekçenin maddileştirilmesinde kaçınılmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri, maddi gerekçe sunulması durumunda, bu gerekçenin artık doğruluğu veya yanlışlığı ispatlanabilirliğinde hak sahibi lehine delil oluşturması ve bundan zarar gören tarafça zararın telafi edilme riskini oluşturmasıdır. Bunun yanında karar vericilerin bulunduğu bilişsel ahlaki seviyelerinin farklılığı kararlar üzerine etki edebilmektedir (Ünsal, 2009: 205-206). Ancak denetim takdirlerinde yüksek ahlaki seviye kararların nesnelliği ve rasyonelliğini artıran bir faktördür.

Yüksek ahlaki seviyenin bir boyutu farkındalığa işaret etmekte, buna göre farkındalık ise, bir olayın sorunlu ya da sorunsuzluğu üzerine önem algısıdır. Gerçekte önemlilik sorunlu önem algısının başlaması ile birlikte, sorunun çözümü için derinlemesine ve genişlemesine bütün boyutlarının ortaya çıkarılmasını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle sorun bir defa sorun olarak kabul edildiğinde çözümü de arkasından gelmektedir. Farkındasızlık ise, sorunu sorun olarak görmeyeceğinden önem algısı da düşük olacak ve sorun hiçbir şekilde ortaya çıkarılmayacağı gibi, çözümü de mümkün olamayacaktır. Burada sorunun önemsizlik algısı dbilgi kullanıcılarının kararlarının yönü-

nü değil, kamusal yaşamı değiştirerek yaşamın yönünü değiştirmektedir. Örneğin Öğrenci Seçme Yerleştirme Merkezindeki (ÖSYM) kopya olaylarına ilişkin iddiaların ilk patlak verdiğinde, ÖSYM Başkanı Ünal Yarımağan “söylentiler mutsuz insanların feryadı” (<http://www.haberform.com>) olarak açıklamış ve önemsememiş, gelişen süreçte kopya boyutunun ne denli derin ve geniş olduğunun ortaya çıkması sonucunda istifa etmek zorunda kalmıştır. Bununla gerçekte birkaç mutsuz insanın feryadı, kamunun en güvenilir kurumunun güvenilirliğindeki düşüklüğü bilinir kılınmış ve güvenilirliği artırmanın çözüm kapıları yolu açılmıştır.

2.2.2.Esas Önemlilik Nedenleri

Muhasebe ve denetim teori bilgisine bütün ülkeler eşdeğer düzeyde sahiptir. Ancak muhasebe ve denetim uygulamaları da bir o kadar birbirinden farklıdır. Teori ile pratik arasındaki ayrımın temel nedeni muhasebe ve denetim kavramları ve bunun ilkeleri arasında genel kabul gören tamlık ölçütü olmasına rağmen, uygunluk ölçütünün kullanılıyor olmasıdır. Uygunluk ölçütünün genel kabul görebilmesi için, sürekliliği, tutarlılığı bulunması gerekir. Oysa uygunluk kavramı kişiden kişiye, bölgeden bölgeye değişebilen subjektif bir kavramdır. Uygunluğun gerekçeleri de gene kişi, kurum ya da bir metne uydurmanın ifadesidir.

Teorinin pratiğe geçirilmesinde ülkeler arası farklılığın diğer bir önemli nedeni ülkelerin sosyal sermaye yapılarının farklılığıdır. Sosyal sermayenin kurumlar arası yüksek seviyede olduğu medeniyetlerde güven, işbirliği normları ve geniş sosyal ağlara sahip olur. Sosyal sermaye, insanlar arasındaki aktif bağlantılar stokundan, insan şebekelerini ve gruplarını birbirine bağlayan ve işbirliğini mümkün kılan güven, karşılıklı anlayış ve ortak değerler ile davranışlardan oluşur. Ayrıca insanların organizasyon yetenekleri, problem çözme ve değerler kadar fiziksel becerileri de içerir (Şenkal, 2005:793-795).

Sosyal sermaye piyasa ekonomisinin ve demokrasinin etkin işleyişinde sosyal sermaye birikiminin oluşturduğu “Birlikte iş yapabilmek” ve “paylaşma gücü” çok önemlidir. Bunların zayıf olması halinde piyasa ekonomisinde

üretkenlik ve demokrasi uygulamalarında eksiklikler ortaya çıkabilecektir(Altay, 2007: 339-345). Türkiye’de sosyal sermaye konusunda yapılan çalışmalar, Türk toplumunu sosyal sermayesi zayıf bir toplum olarak tanımlamaktadırlar (Özen Ve Aslan, 2006:130).

Bir ülkede sosyal sermayenin yükseltilebilmesi için her şeyden önce sosyal mesleki ve kurumsal değerlerin belirlenip kamuya resmi sunumunun yapılması gerekir. Bu anlamda örneğin Türkiye’de kurumların ya da meslek örgütlerinin kendi işlevsel çevrelerine göre oluşturulmuş ve kamuya sunulmuş resmi değerler sistemi bulunmamaktadır. Bunun yanında resmi ve özerk kamu kurumları için oluşturulmuş tek bir etik değerler sistemi olup, kurumların kendi sosyal çevrelerine göre oluşturulmuş farklı değerler sistemi bulunmamaktadır. Oysa bu kurumların değerler sistemi birbirinden farklıdır. Bunun yanında kamusal etik değerlerin yürütüm görevi etik kurulu üzerinden başbakanlığa bağlı olup, başbakan ve bakanlar kurulu üyeleri de kamusal etik değer sorumluluğunda etiksel sorumlulukları bulunmamaktadır(Ünsal, 2010a: 66-71).

Önceden belirlenmiş kurumsal etik değerler sistemi ve bunun mekanizmalarının bulunmaması, kurumsal olmayan kurumsal değerlerin yerine yönetici değerlerinin koyulabileceği açıktır. Bu durum gerçekte kurumsal demokrasinin gelişmesi önünde de önemli bir bariyer olarak bulunmaktadır. Kurumsal güç ve değerlere bağlı olmamanın ifadesi olan, bu değer paylaşım ve yönetimi gerçekte kurumsallığın da tam zıddı olan, çoğunlukla kişinin değerlerine bağlılığın ve öznel süreçlerinin yönetim ve kontrolünün ifadesi olan kişimsel demokrasidir.

Ülkelerin ve kurumların sosyal sermayelerinin farklılığını yaratan belkide en önemli neden, sosyal sermayeyi kullanım tecrübelerinin farklılığıdır. Tecrübe gerçekte doğru teorisinin uygulama ya da uygulamamasının sonucu olup, ülkelerin doğru teorisini uygulama üzerinde aynı düzeyde istekliliğe sahip olmadıkları da bir gerçekliktir. Çünkü doğru tecrübe yönetimi sürekli bir iyileştirmenin ifadesi olup, iyileştirmelerde beraberinde değişim sürecini getirecektir. Oysa geleneksel statükocu değerle bağlı ülkelerde ve kurumlarda bu eniyileştirmeler ve yenililiklerin (innovation) tecrübe yönetiminin

kolay harekete geçirilemeyeceği açıktır. Her şeyden önce denetimde kişimsel uygunluk yargısının kişimselleştirilmesi, denetim yargısının standartlaştırılması önünde en büyük engeldir.

2.3. Denetim Takdir Farklılıklarının Sonuçları

Hukukta Takdir esas ve usulün birbirine bütünlüğü iken, muhasebede takdir ise öz ve şeklin birbirine bütünlüğünü ifade etmektedir. Teorik olarak esas ve öz bir mali olayın tümlüğü olup, hukukta ve muhasebede usül ve şekil genel geçerli, güvenilir ve sürekliliği olan bir genel kabulü ifade etmektedir. Teorik bu gerçekliğe rağmen, hukuk pratiği bazı ülkelerde doğruluğun azami ölçüsü olarak kurallara uygunluğu azami doğru kabul etmekte olduğu bir gerçektir. Muhasebe uygulamalarında da yine doğruluğun azami ölçüsü olarak genellikle prosedüre şekli uygunlukta azami doğru olarak kabul edilmektedir. Bu durum prosedüre uygunsuzluğu da yolsuzluk veya hile olarak ortaya çıkarmaktadır ki esastan yoksun prosedüre uygunluk tek başına doğruluğu sağlamadığı gibi, prosedüre uygunsuzlukta yolsuzluğun veya hile olduğu sonucunu yaratmaz. Ancak tek başına yasal ve prosedürel uygunlukların doğru kabul edilmesi, bunların aksinin ise yolsuzluk kabul edilmesi gerçeği doğruluğun gerçekleştirilebilmesi için yüksek düzeyde ahlaki yeterlilik ve bilgi ile cesareti de gerektirmektedir. Doğruluğun gerçekleştirilmesinde denetçiye koruyucu kurumsal ve kamusal destek mekanizmalarından yoksunluğun başarısız sonuçlar yaratacağı açıktır.

Muhasebeciler ya da denetçilerin birçok kesimi statülerinin tehlikede olduğunu düşünerek bazen geleneksel teorilere sıkıca bağlanmaktadır. Nesnelliğin mümkün olmadığını desteklemek için bencillik, önyargı gibi tutum ve geleneklerin muhasebede kabul edilmesi yeterli değildir. Bununla birlikte bu öznel göstergeler bilimsel metodun ısrarla kullanılmasıyla ortadan kaldırılabılır. Diğer türlü tartışmanın boyutları, nesnelliğin davranış teorisine kadar inebilir. Muhasebeciler bireysel inançları destekler şekilde olan kanıtları rasyonelleştirmeye karşı çıkarak, kendilerini öznel davranışlardan koruyabilirler. Hesaplar yapılırken sunulan nihai durumun öznellikten etkilenmiş

ve ümit edilen durum olmaması gerekir. Gerçekliği açığa çıkarma ve mevcut durumu koruma her zaman uzlaşılabilen amaçlar olacaktır. Birisi diğeri için ret edilecektir(Burke, 1964:843- 847).

2.3.1.Denetim Takdirlerinin Biçimsel Sonuçları

Görünürde muhasebe kural ve standartlarına uygun ancak halka mütemadiyen yalan söyleyen yanıltıcı finansal raporların üstelik denetlenmiş ve onaylanmış olarak topluma sunulması, muhasebenin ne yazık ki ekonomik terörün bir aracı haline geldiğinin en önemli kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır. İşin paradoksal tarafı, her şeyin muhasebe kurallarına ve muhasebe standartlarına uydurulmasıdır. Yaşanan ekonomik muhasebe terör hadiseleri şeffaf, anlaşılabilir, karşılaştırılabilir, güvenilir, ihtiyaca uygun vb. nitelikleri yüksek finansal raporlamanın önemini ve bu nitelikleri haiz raporlara duyulan ihtiyacı çok açık biçimde ortaya koymuştur. Zira yanıltıcı finansal raporların etkileri itibarıyla toplumun önemli kesimlerine yayılan büyük zararlara neden olduğu tespit edilmektedir(Can, 2010: 3-6).

Muhasebe ve bağımsız denetim firmalarındaki; rekabetçi baskılar, çıkar çatışmaları, etkin olmayan bağımsız denetim fonksiyonları, çok sayıda gerçekleşen hileli finansal raporlama olayları ile denetim başarısızlıkları ve düzgün işlemeyen düzenleyici kurullar; kamuhasebe beyanlarının denetiminin doğruluğu, objektifliği ve kalitesi üzerindeki algılanan güven eksikliğini ortaya çıkarmıştır. Yaşanan uluslararası finansal krizlerin ve şirket skandallarının arkasında yatan önemli nedenlerden biri, kamunun ve özel sektörün kurumsal yönetim politikalarının yetersiz olduğu görüşüdür(Arı, 2009:2-4). Denetim takdirlerinin doğru yapılması sonucunda ülkenin uluslararası kredi piyasasında ülkenin şeffaflık düzeyi artacağından iyi ve kötü tecrübelerin yönetiminde etkinlik sağlanacaktır. Bu durum ise, uluslararası yatırımların artmasında ve uluslararası piyasalara bütünleşmesinin sağlanmasında olumlu katkı sağlayacaktır. Finansal şeffaflıksızlık ise tabiatıyla ulusal kredi notunu düşürebileceği gibi uluslararası yatırımlarda ya da satışlarda düşüşe veya kredi notunda düşüşe yol açacaktır.

Kamuhasebe beyanlarına güven azalmasının temel nedenlerinden biri de finansal bilgi kullanıcılarının beklentilerinin, finansal raporlama ile karşılanamaması nedeniyle ortaya çıkan beklenti boşluğudur. Kamuhasebe beyanları ile Kamuhasebe beyan kullanıcılarının beklentileri arasındaki farklılıkların artması güvensizliği doğurmuştur. Tamlik denetimi yapılmayıp sadece uygunluk denetimi yapılan Kamuhasebe beyan kullanıcılarının beklentilerini tam olarak karşılamaktan uzaktır. Çünkü uygunluk denetiminde bağımsız denetçiler sadece profesyonel olarak işletme varlıkları ile ilgili hileleri değil, basit kamuhasebe beyanlarındaki maddi hataları ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar. Bu durum mali tablo kullanıcılarının beklentileri ile bağımsız denetçilerin ortaya koydukları arasında bir boşluk oluşturmaktadır(Arı, 2009: 3-5).

2.3.2. Denetim Takdirlerinin Esas Sonuçları

Uygunluk denetiminin yapıldığının kuvvetli bir göstergesi, bağımsız denetçiler profesyonel olarak işletme varlıkları ile ilgili hileleri değil, basit mali tablo maddi hatalarını ortaya çıkarmak için ücret almaktadır iddiasıdır. Bu durum Kamuhasebe beyan kullanıcılarının beklentileri ile bağımsız denetçilerin ortaya koydukları arasında bir boşluk oluşturmaktadır(Arı, 2009: 5). Türkiye’de uygulanan denetim genellikle, şekli unsurları ön plana çıkarmakta ve bir çeşit törenciliğe dönüşmektedir. Bu durum, işlevsel bir denetimden çok, bürokratik işlemlerin artmasına ve kırtasiyeciliğe de neden olmaktadır. Kamu görevlileri, kendilerini denetim riskinden koruyabilmek ve güvenceye alabilmek için, yasaları, çoğu zaman "kural faydacılığından yararlanmakta, bu durum ise, hizmet verimliliği ve kamusal talepleri gibi unsurları ihmal etmek ya da ikinci plana itmek durumunda kalmaktadır(Tarhan ve Diğ, 39).

Olması gerekene aykırı muhasebesel olursanmazlıklardan, batan büyük şirketlerin muhasebe uygulamaları incelendiğinde muhasebe organizasyon ve süreçlerinde kamusal çıkarları gözetilmeyerek sosyal sorumluluk kavramından, işletme kasası ile patron veya sahiplerin cebini ayırmayarak kişilik kavramından, aşırı kar hırsı yüzünden yüksek riskli işlere, spekülatif davranışlara veya yatırımlara girip şirket varlığını tehlikeye atarak, işletmenin

gelir veya giderleri kullanarak veya zararları sürekli erteleyerek dönemsellik kavramından, kur farklılıklarını ve arbitraj yöntemlerini kullanarak para ölçüsü kavramından, piyasa değeri yöntemi ile varlıklar şişirilerek maliyet esas kavramından, yönetimin kamuhasebe beyanlarını manipüle etme isteğine alet olunarak tarafsızlık kavramından, muhasebe değerlendirme seçenekleri ve yöntemlerine ilişkin farklı amaçlı tercihler ile tutarlılık kavramından, şeffaf olmayan uygulamalar ile tam açıklama kavramından, gerçekleşmeyen gelirleri kaydederek ve karşılık ayırmayarak ihtiyatlılık kavramından, karar vericilerin kararlarını etkileyebilecek hususları gizleyerek önemlilik kavramından, özü farklı ancak görünürde muhasebe kural ve standartlarına uygun işlem ve uygulamalar ile özün önceliği kavramından sapılarak uzaklaşıldığı görülmektedir (Can, 2010: 4).

Denetçiler denetim uygulamalarında önemlilik yargısının, kolay ve yaygın bir uygulama olması nedeniyle çoğunlukla nicel perspektifle, parasal eşiklere dayanarak açıklanması da denetçilerin daha çok nicel önemlilik üzerinde durmalarına neden olmuştur. Oysa bu durum Kamuhasebe beyanını hazırlayanlar ve denetçiler profesyonel yargıya dayanan önemlilik belirlemesinden uzaklaşmışlardır. Uygulamadaki bu eksikliğin sonuçlarının açıkça görüldüğü Enron olayından sonra SEC (Security and Exchange Commission) başkanı Arthur Levitt özünü işletmeler tarafından karların bazen kasıtlı olarak yanlış beyanının ve GKGMK ve İlkelerinin yanlış uygulamalarının, önemlilik kavramı referans gösterilerek haklı gösterilmeye çalışıldığını, bunlar yapılırken bazı işletmelerin önemlilik kavramını suiistimal ettiklerini, belirlenmiş bir yüzde tavanı içinde kasıtlı olarak hatalı kayıt yaptıklarını, sonra da yanlışlığın sonuç üzerindeki etkisinin çok küçük olduğunu kanıtlamaya çalışarak beyaz yalanlarını mazur göstermeye çalıştıklarını belirtmektedir. Enron olayı, mevcut standartlarda önemliliğin belirlenmesine ilişkin, öngörülen yordamların yeterli olmadığını ve sadece nicel önemlilik üzerinde durarak yapılan önemlilik belirlemesinin denetimlerin amacına ulaşmasını sağlamadığını göstermiştir (Erdoğan, 2006:114-115). Yönetim kurulu ve denetim komitesinin gözetim fonksiyonlarında ki eksiklikler, üst yönetim tarafından işlerin uygun olmayan şekilde yürütülmesi, etkin olmayan denetim fonksiyonları, gevşek

düzenlemeler, yetersiz ve fazla şeffaf olmayan Kamuhasebe beyanları, dikkatsiz yatırımcılar gibi birçok faktör son muhasebe skandallarını ortaya çıkarmıştır. IFAC’ın 2002 yılında yayınlamış olduğu “Kamuhasebe beyanlarının hazırlanmasında Kamuoyunun Güveninin Yeniden Kazanılması” adlı raporunda, güvenilirliği; özellikle algılamayla ilgili ciddi bir problem olduğu sonucuna da ulaşılmıştır(Arı, 2009: 2-4).

SONUÇ

Nasıl ki uygun yaşamla, tam yaşam birbirine eşdeğer değilse, uygunluk denetimiyle doğruluk denetimi de birbirine eşdeğer değildir. Muhasebede ve/veya denetimde uygunluk doğruluğun asgari ölçüsü iken, muhasebe kavramlarından tam açıklama kavramı doğruluğun tam ölçüsüdür. Denetçi görüşleri genellikle muhasebe ilke ve standartlarına uygunluk şeklinde verilmekte, alt başlıklarında ise, bu uygunlukların doğruluğu garanti edilmektedir. Oysa uygunlukların doğruluğu ile doğruluğun uygunluğu eşdeğer olmayıp birbirini kapsamamaktadır. Diğer bir ifadeyle uygunluğun doğruluğu asgariliğin doğruluğu olarak ortaya çıkmakta ve asgariliğin gerek nitel bilgisi ve gerekse nicel bilgisi hakkında bilgi de vermemektedir. Oysa muhasebesel beyanların muhasebe kavramlarına ve bunlardan tam açıklama kavramına bütünlüğü, alt başlıklarında da doğruluğun uygunluğu, doğruluğun bütünlüğünün ifadesidir. Buna göre muhasebe standartlarına uygunluk denetimi, doğruluk denetimi olmayıp, uygunluk ifadesiyle doğruluğun kastedilmesi bir mecazdır. Muhasebesel yazıtlarda beklenti boşluğu olarak ifade edilen boşluk, gerçekte doğruluk boşluğudur. Bu nedenlerle kamuhasebe beyanlarının denetiminden beklenen geri besleme değeri düşük çıkmaktadır.

Muhasebe uygulamaları içinde bulunduğu sosyal, ekonomik hukuk ve kurumsal sisteminden bağımsız olmayıp, bu sistemlerle karışıklı (interaktif) ilişki içerisinde. İçinde doğruluk olmaksızın, uygunluk denetimiyle ülkedeki kurumlardan tek bir kurum oluşturulmuş olsa idi, aynı zamandaki ve yerdeki finansal olaylara ilişkin birbirinden farklı denetim sonuçları ortaya çıkacağı gibi, bunun gerekçeleri de yine birbirinden farklı öznel gerekçeler ola-

caktır. Görüş vermekle, güvence vermek eş değer kavramlar olmayıp, birincisinde sorumluluk bulunmamakta iken, diğesinde sorumluluk bulunmaktadır. Uygunluk denetimi kişimsel kurum yapılarına öylesine işlemiştir ki birçok durumda sorumluluktan kaçmak için sıklıkla “prosedürlere uygun” gerekçeyle gerekçelendirmeler yapıldığı kötü bir gerçekliktir. Oysa prosedürel uygunluk esası ifade etmeyip, şeklin ifadesidir. Bunun yanında prosedürler sorumluluk kullanamayacak cansız yapılardır.

Prosedürleri harekete geçiren, işleyen eksikliklerini hep düzelten insan (kamu) iradesi olup, bu irade harekete geçmeden hiçbir prosedür kendi başlarına harekete geçmez. Bunu yanında prosedüre uygunluk tek başına doğruluğa güvence vermez. Bu durumla gerçekte önemsizliğin önemli, önemliliğinde önemsiz yapılacağı ve yargı çatışmalarına yol açılacağı açıktır. Önemlilik kişilerin öznel yargı ve eğilimlerinden bağımsız, kamusal sürdürülebilirlik temelli kurumsal ve kamusal değer eşliliğidir. Bunun gerçekleştirebilmesi ise kurumsal belirliliklerin kurumsal sürdürülebilirlik düzeyinde belirlenmişliğine bağlıdır. Doğruluk ve dürüstlük olmaksızın önemlilikle uygunluk birleştğinde denetim faaliyeti bir resmi ya da idari prosedürün yerine getirilmesine dönüşmektedir. Bu prosedürlerde tabiatıyla içinde bulunan sistemin kurumsallık/ kişimsellik düzeyinin gelişme derecesine göre şekillenmektedir. Diğer bir ifadeyle genellikle kişimselleşmiş ekonomilerde şirketlerde sonuçlar denetimi biçimlendirmekte ve sonuçlar teslim alınmakta ya da esas görmezden gelinmektedir. Oysa kurumsal ekonomilerde gerekçeler sonuca hükmetmekte diğer bir ifade ile esasın sonucuna teslim olunmaktadır. Buna göre ekonomilerin kurumsallaşmasında kaliteli bilgi üretilmesinde muhasebe ve denetim kavram ilke ve standartlarının ortak çalışma alanı uygunluk olmayıp, doğruluk yani tam açıklama kavramıdır.

KAYNAKÇA

Altay, Asuman. (2007), “Bir Kamu Mali Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi”, **Ege Akademik Bakış**, 7, 1 (2007) : 337–362

Arı, Mustafa. (2009), “Finansal Raporlama Skandalları ve Mali Tabloların Güvenirliliği” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 23(2009) : 409-419.

Burke, Edward J. (1964), ”Objectivity and Accounting” **The Accounting Review**, October (1964) : 837-849.

Can, Ahmet Vecdi. (2010), “Muhasebe Ekonomik Terörün Bir Aracı Olabilir Mi?”, **Akademik Bakış Dergisi**, 19 (2010) : 1-9.

Erdoğan, Nurten. (2006), “Muhasebe Denetiminde Niteliksel Önemliliğin Gerekliliği”, **MUFAD**, 31 (2006) : 112-119.

<http://www.haberform.com/haber/kayseri-ozel-yelkenoglu-lisesi-kpss-iddialar-kpss-kopya-kpss-bahadir-yolacan-kps-60845.htm>, (erişim tarihi: 20 Eylül.2010).

<http://www.hukuki.net/hukuk/index.php?article=3>, (erişim tarihi: 20. Eylül.2010)

<http://www.hukuki.net/hukuk/index.php?article=3>, (erişim tarihi: 10 Ağustos. 2010).

Kurbanoğlu, Serap. (2002), “Www Bilgi Kaynaklarının Değerlendirilmesi”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 19 (2002) : 11-25.

Özen, Şükrü ve Aslan, Zuhal. (2006), “İçsel ve Dışsal Sosyal Sermaye Yaklaşımları Açısından Türk Toplumunun Sosyal Sermaye Potansiyeli: Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi (OSTİM) Örneği”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi** 12 (2006) : 130-161.

Şenkal, Abdülkadir. (2005). “Sivil Toplum ve Sosyal Sermaye: Sosyal Politikaya Dayalı Alternatif Kalkınma Modeli Arayışları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 55, 1 (2005) : 791-810.

Tarhan, R. Bülent., Gençkaya, Ömer Faruk., Ergül, Ergin., Özsemerci, Kemal ve Özbaran, Hakan. (2010) “Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri”, **TBMM Araştırma Komisyon Raporu**, www.tedmer.org.tr/pdf/yolsuzluk.pdf, (erişim tarihi: 20.Mayıs.2010)

Ünsal Ahmet, (2009), “Muhasebede/Muhasebecinin Hesabi Takdir Yetkisi, **Mali Çözüm**, 94 (2009) : 183-209.

Ünsal Ahmet, (2010a), “ Bulanık Finansal Şeffafsızlık”, **Mali Çözüm** 99 (2010) : 49-86

